

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ช้าง เป็นสัตว์คู่บ้าน คู่เมือง ของประเทศไทยในประวัติศาสตร์มายาวนาน คนไทยผูกพันกับช้างมาแต่โบราณกาลเนื่องจากช้างมิได้เป็นเพียงสัตว์ใหญ่เท่านั้นแต่ช้างมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยมาแต่โบราณเนื่องจากช้างเป็นพาหนะของพระมหากษัตริย์ไทยดังปรากฏการสู้รบบนหลังช้างของพระมหากษัตริย์ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ความว่า

“พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้า ไพร่ฟ้าหน้าใส พ่อกูหนีญญาอย่าพ่ายจะแจ กูบ่หนี กูชี้ข้างเบกพล กูขับเข้าก่อนพ่อกู”

ประเสริฐ ณ นคร (2541, 107)

พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้ช้างเป็นพาหนะและใช้ในการสงครามมาแต่โบราณ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์มีความเมตตาต่อช้างซึ่งเป็นสัตว์คู่บ้าน คู่เมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อช้าง ทรงมีพระราชดำรัส คนกับช้าง ความรัก ความผูกพันและความห่วงใยช้างจนถึงเคยรับสั่งว่า “นี่คือลูกฉัน”
มูลนิธิช้างป่าบ้านพ่อ (2559)

คนไทยให้ความสำคัญกับช้างและถือว่า ช้างเป็นสัตว์คู่บ้านเมืองของประเทศไทย ดังการประกาศในราชกิจจานุเบกษา เรื่อง ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง การกำหนดสัญลักษณ์ประจำชาติไทย โดยที่คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ เห็นควรให้มีการกำหนดสัญลักษณ์ ประจำชาติไทย 3 สิ่ง คือ

1. สัตว์ประจำชาติ คือ “ช้างไทย” Chang Thai (Elephant หรือ Elephas maximus)
2. ดอกไม้ประจำชาติ คือ “ดอกราชพฤกษ์” (คูน) Ratchaphruek (Cassia fistula Linn.)
3. สถาปัตยกรรมประจำชาติ คือ “ศาลาไทย” Sala Thai (Pavilion)

ประกาศ ณ วันที่ 26 ตุลาคม 2544

ที่มา : www.ratchakittha.soc.go.th (2544)

พินะ บุญประดิษฐ์ (2553) กล่าวถึงความรู้ เกี่ยวกับช้างไว้ดังนี้
เกี่ยวกับช้าง ช้างเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติไทยอย่างหนึ่งลักษณะโดยทั่วไปช้างเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ตัวสีเทา มีมุกยื่นยาว เรียกว่า งวง มีพินยื่นยาวโค้งงอเรียกว่า งา ตัวผู้มีงายาวเรียก ช้างพลาย

ถ้ามีงาสั้นเรียกข้างสึดอ ตัวเมียเรียก ข้างพัง ตัวผู้ถ้าตกมันมีความดุร้ายมาก นอกจากเรื่องทีกล่าวนานัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ยังให้ความรู้เกี่ยวกับข้างไว้อีกหลายเรื่อง จึงนำมาเสนอให้ได้ทราบ ดังนี้

คำเรียกข้างมีอย่างอื่น เช่น กุญชร คช คชสาร คชาชาติ เจ่ง ตมโร ข้างป่าใช้ลักษณะนามว่า ตัว เมื่ออยู่รวมกันหลายตัวเป็นฝูงเรียกว่า โขลง มีข้างพังอายุมากเป็น จำโขลง เมื่อนำข้างป่ามาฝึกใช้เป็น ข้างบ้าน ลักษณะนามของข้างบ้านใช้ว่า เชือก และเมื่อนำข้างมาขึ้นระวางคือนำมาเข้าทำเนียบหรือเข้าประจำการ ลักษณะนามของข้างขึ้นระวางใช้ว่า ข้าง

วงง คือจุมูกของข้างที่ยื่นยาวออกไป ตรงปลายมีจะงอยสำหรับจับของ วงงข้างมีชื่อเรียกอย่างอื่น เช่น ภูช ภูโซ วารณกร หัตถ์ อวัยวะส่วนที่อยู่โคนวงงข้างที่มีรูปโป่งคล้ายลูกน้ำเต้าเรียกว่า น้ำเต้า

งา คือฟันตัดแถวบนที่งอกออกจากปากข้าง ลักษณะนามที่ใช้เรียกคือ กิ่ง งามีชื่อเรียกอย่างอื่น เช่น ทนต์ ทันต์ นาคทนต์ ทาณะ ทาฐะ ถ้างาข้างมีขนาดใหญ่แต่สั้นและมักจะชี้ตรง เรียกว่า งาเนียม ถ้างายาวมากแต่มีวงรอบเล็กเรียกว่า งาเครือ งาของข้างพังเรียกว่า ขนชาย เนื้อหุ้มที่โคนงาข้างเรียกว่า สนับงา

ตกมัน เป็นคำวิเศษณ์ ใช้เรียกลักษณะที่ต่อมน้ำมันที่ขมับของข้างบวมโตและมีน้ำมันใส ๆ ไหลออกมา ทำให้ข้างตัวผู้มีอาการรุนแรง ก้าวร้าว ดุร้าย มีกลิ่นสาบฉุน เรียกข้างที่มีอาการนั้นว่า ข้างตกมัน

คชาชีพ คือคนเลี้ยงช้างหรือหมอช้างหรือควาญช้าง ตะพุ่น คือพวกคนหลวงที่ถูกเกณฑ์ให้เกี่ยวหญ้าเลี้ยงช้าง ตะพุ่นหญ้าช้าง คือโทษอาญาหลวงสมัยโบราณ หรือคนที่ถูกลงโทษให้เกี่ยวหญ้าเลี้ยงช้าง

จัตุลึงคบาท คือเจ้ากรมพระตำรวจหลวงประจำ 4 เ้าข้างทรงของพระมหากษัตริย์ในเวลาสงคราม ดุษฎีสังเวยเป็นบทร้อยกรองที่แต่งเป็นฉันทสำหรับกล่อมช้าง

ช้าง จึงถือเป็นสัตว์ชั้นสูงที่คนไทยให้ความสำคัญ ดังปรากฏในพิธีกรรม เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ มีการแต่งวรรณกรรมสำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับช้างโดยเฉพาะ เช่น โคลงดุษฎีสังเวย กล่อมช้าง เป็นต้น พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงมีช้างเผือกประจำรัชกาลช้างเผือกคู่พระบารมีจนถึงปัจจุบัน ช้างผูกพันกับคนไทยมายาวนาน ทุกระดับชนชั้นตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงชาวบ้านธรรมดา จึงมีคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับช้างอยู่หลากหลายประเภท ทั้งคำไวพจน์ ที่มีความหมายว่าช้าง เช่น กุญชร กริน กริณี คชาชาติ คชาธาร คชสาร หัสตินทร์ เป็นต้น ด้วยว่าภาษาไทยมีความร่ำรวยทางภาษา มีคำให้เลือกใช้มากมาย ให้เหมาะกับลักษณะการใช้ เช่น การแต่งคำประพันธ์ เพื่อให้เสียงมีความคล้องจองเกิดความ

ไพบรา และบางส่วนเป็นการนำคำภาษาต่างประเทศมาใช้ในภาษาไทย จากการรับวัฒนธรรมทางภาษา ซึ่งกันและกัน รวมถึงคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับข้าง ในหมวดคำต่าง ๆ เช่น หมวดคำศัพท์เกี่ยวกับ อวัยวะของข้าง งา งากำจาย งาเกก งาเคเรือ งาเนียม งาसान เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องคำศัพท์เกี่ยวกับข้างจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังไม่มีผู้ศึกษาเรื่อง คำศัพท์เกี่ยวกับข้างในภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยเท่าที่ควร ดังนั้นงานวิจัยนี้จะทำให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาความรู้เรื่องคำศัพท์เกี่ยวกับข้างในพจนานุกรม สารานุกรมไทย ความสัมพันธ์ทางภาษาและ วัฒนธรรมไทย อันจะก่อให้เกิดองค์ความรู้เรื่องคำศัพท์เกี่ยวกับข้างอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อความภาคภูมิใจ ในภาษาไทย อนุรักษ์ภาษา และสืบสานวัฒนธรรมไทยสืบไป ซึ่งการศึกษาเรื่องคำ ความหมาย และบริบท ของคำจึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาจากพจนานุกรมเนื่องจากพจนานุกรมเป็นหนังสืออ้างอิงที่เป็นลายลักษณ์ อักษร รวบรวมคำ ในวงศัพท์ ต่าง ๆ ที่มา ความหมายที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือมากที่สุด

ปัญญา บริสุทธิ์ (2556, คำนำ) กล่าวถึง ความหมาย และความสำคัญของพจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ไว้ในคำนำ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ.2554 ไว้ดังนี้

พจนานุกรมเป็นหนังสืออ้างอิง ที่รวบรวมคำความหมาย ที่มาของคำโดย เรียงลำดับตามตัวอักษร ดังกล่าวไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ว่า “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็น หนังสืออ้างอิงที่มีความสำคัญเพราะได้ประมวลคำทั้งหมดที่ใช้อยู่ในภาษาไทย ให้คำอ่านความหมาย ตลอดจนที่มาของคำ และเป็นพจนานุกรมที่มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการใช้ตัวสะกด กำหนดให้บรรดา หนังสือราชการ และการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนให้ใช้ตัวสะกดตามพจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน ทั้งนี้เพื่อให้การเขียนหนังสือไทย มีมาตรฐานลงรูปลงรอยเดียวกัน ไม่ลักลั่น ซึ่งจะ ก่อให้เกิดเอกภาพในด้านภาษาอันเป็นวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติส่วนหนึ่ง”

ดังนั้นจะเห็นว่า มีคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับข้างในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ พ.ศ.2554 หลายประเภท ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา คำศัพท์เกี่ยวกับ "ข้าง" ในภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาความรู้เรื่องคำศัพท์เกี่ยวกับข้างในพจนานุกรม และความสัมพันธ์ทางภาษาและ วัฒนธรรมไทย เพื่อความภาคภูมิใจในภาษาไทย อนุรักษ์ภาษา และสืบสานวัฒนธรรมไทยสืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษารวบรวมคำศัพท์เกี่ยวกับ "ข้าง" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554

2.2 เพื่อศึกษารวบรวมคำศัพท์เกี่ยวกับ "ข้าง" ในสารานุกรมไทย

2.3 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางภาษาและวัฒนธรรมไทย จากคำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง"

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ผู้วิจัยศึกษาคำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง" ที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เท่านั้น

3.2 ผู้วิจัยศึกษาคำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง" ที่ปรากฏในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จำนวน 40 เล่ม เท่านั้น

3.3 ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ คำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง" ที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 และสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จำนวน 40 เล่ม

3.3.1 งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางภาษาไทย ใช้แหล่งข้อมูลคือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ซึ่งเป็นหนังสืออ้างอิงทางภาษาไทย ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์และกำหนดขอบเขตศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

(1) ที่มาของคำ

ที่มาของคำใช้เกณฑ์จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เช่น ข.=เขมร, ป.=ปาฬิ (บาลี), ส = สันสกฤต เป็นต้น

(2) ความหมายของคำ

ความหมายของคำใช้เกณฑ์จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554

(3) หมวดคำศัพท์

ใช้เกณฑ์การจัดหมวดของคำศัพท์เกี่ยวกับช้างที่พบในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ตามเกณฑ์ทางวัฒนธรรมจาก พระยาอนุมานราชชน (2515) บุญเกิด รัตนแสง (2541) ประจักษ์ ประกายพิทยากร (2527) ได้แก่

วัฒนธรรมทางวัตถุ คือวัฒนธรรมที่สังคมต้องการ, จำเป็นต้องมี, สามารถจับต้องได้ ได้แก่ (1) ปัจจัยสี่ คือ อาหาร,ที่อยู่อาศัย,เครื่องนุ่งห่ม,ยารักษาโรค (2) เครื่องมือเครื่องใช้ (3) ยานพาหนะ (4) ยุทธโศปกรณ์ (5) อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย (6) คำเบ็ดเตล็ด ที่เป็นสิ่งจับต้องได้

วัฒนธรรมทางจิตใจ คือ สิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ (1) การศึกษา (2) ศาสนา (3) ศิลปะและวรรณคดี (4) กฎหมายและระเบียบประเพณี (5) ประเพณี พิธีกรรม (6) ชื่อและความหมาย (7) กิริยาท่าทาง (8) ชื่อตำแหน่ง (9) ประเภท สายพันธุ์ (ของช้าง) (10) คำเบ็ดเตล็ด ที่เป็นสิ่งจับต้องไม่ได้

3.3.2 ผู้วิจัยประมวลแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรม กำหนดขอบเขตการศึกษาวิเคราะห์ ได้ดังนี้

- (1) คำศัพท์ที่มีความหมายว่าข้าง (คำไวพจน์)
- (2) คำศัพท์เครื่องมือ เครื่องใช้เกี่ยวกับข้าง
- (3) คำศัพท์เกี่ยวกับอาหารของข้าง
- (4) คำศัพท์เรียกอวัยวะของข้าง
- (5) คำศัพท์ตำแหน่ง หน้าที่ของข้าง
- (6) คำศัพท์เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมของข้าง
- (7) คำศัพท์เกี่ยวกับกิริยา อาการของข้าง
- (8) คำศัพท์เกี่ยวกับประเภท สายพันธุ์ของข้าง
- (9) คำศัพท์เบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับข้าง

3.3.3 ผู้วิจัยศึกษาความสัมพันธ์ทางภาษาและวัฒนธรรมไทย จากคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับข้าง

4. ทฤษฎี สมมติฐาน และ/หรือกรอบแนวความคิดของการวิจัย

ผู้วิจัยประมวลแนวคิดและทฤษฎีของการวิเคราะห์ดังนี้

4.1 การใช้เกณฑ์การจัดหมวดหมู่ของคำศัพท์เกี่ยวกับข้างที่พบในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554

4.2 การวิเคราะห์คำศัพท์ที่มีความสัมพันธ์ทางภาษาและวัฒนธรรมไทย ตามเกณฑ์ทางภาษาและวัฒนธรรมไทยจาก พระยาอนูมานราชชน (2515), บุญเกิด รัตนแสง (2541), ประจักษ์ ประกายพิทยากร (2527) วัฒนธรรม คือ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต รวมถึงศิลปะ ความเชื่อ และสถาบันที่คนในสังคมเดียวกัน ยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน ได้แก่

วัฒนธรรมทางวัตถุ คือวัฒนธรรมที่สังคมต้องการและจำเป็นต้องมี ได้แก่ (1) ปัจจัยสี่ คือ อาหาร, ที่อยู่อาศัย, เครื่องนุ่งห่ม, ยารักษาโรค (2) เครื่องมือเครื่องใช้ (3) ยานพาหนะ (4) ยุทธโศปกรณ์

วัฒนธรรมทางจิตใจ คือ สิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ (1) การศึกษา (2) ศาสนา (3) ศิลปะและวรรณคดี (4) กฎหมายและระเบียบประเพณี

4.3 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย

ผู้วิจัยประมวลแนวคิด ทฤษฎีในการใช้ภาษาไทย การวิเคราะห์การใช้ภาษาในสังคมไทย จากวิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2526) ชนกพร อังศุวิริยะ (2559)

สมมติฐานของการวิจัย

1. มีคำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 และสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร จำนวนมาก

2. คำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 และสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร มีความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรมไทย

5. ประโยชน์ที่จะได้รับ

5.1 ทราบคำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง" ที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554

5.2 ทราบคำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง" ที่ปรากฏในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จำนวน 40 เล่ม

5.3 ทราบความสัมพันธ์ทางภาษาและวัฒนธรรมไทย จากคำศัพท์เกี่ยวกับ "ช้าง"

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่